

Cvetka Hedžet Tóth

Čas duše je čas pesmi

1. Slišim dušo, ki pred vrati presunljivo joka, ker hoče sem
V naslovu in vseh podnaslovih navedene misli so iz najnovejše pesniške zbirke Mete Kušar z naslovom *Ljubljana* (Cankarjeva založba, Ljubljana, 2004). Pred nami je zapis, ki briše vse meje med esejizmom, aforizmom in pesništvom, diskurzivno in intuitivno prehaja eno v drugo; pojmovno in doživljajsko, esencialno in alegorično tiči skupaj, a vendar smo enoznačno v svetu poezije. Vse na videz nasprotujoče in razhajajoče je avtorica zgostila v podobe, ki stojijo pred nami in od nas pričakujejo, da jih sprejmemo kot klic, ki se mu je treba odzvati.

Estetika, etika in kultura so zlite v eno podobo, in ta ni piramidna, saj ne gre za sistem, v katerem so odnosi subordinirani, temveč izrazito koordinirani. Medsebojna odvisnost, ki opušča tradicionalni odnos nadrejeno-podrejeno, je takšne narave, da takrat, ko v njenih besedah iščemo izjave o tem, kaj je kultura, dobimo miselne utrinke o vsakdanjosti. Tu se začne življenje, oblikovano s tem, kar živiš, in iz njenih besed ne paradira nikakršen elitizem. Salonska, snobovska kultura ji je tuja, čeprav to, kar po njenem prepričanju življenje najbolj osredinja, je kultura – če ima v sebi etično substanco.

*Težko je spraviti vase zvonike in grbe,
ognjišča, oraklje, zlato, oblikovano esenco domačih gora.
Ne tisto,
ki v visokih votlinah nevidna sije!*

Kaj je njen svet, ki nam ga posreduje s pesniškim zapisom?

Ta svet, kot sama opozarja, ni samo viden, toda v moči nevidnega je, da ga občutimo. Med drugim gre za občutenje ljubezni in pesnica prosi, naj se *prikaže ljubezen* sredi sramote in nesreče zato, da bodo otroci deležni te sreče, *da bodo imeli*

svoje prednike. Samoobnovitvena moč življenja je zdaj tu, je pa nikdar ni brez občutja potrebe po večnosti. In to je pesničin svet, ki ga ne uravnava samo notranjost, ampak soglasje med tem, kar je v duši, in tistim, kar je zunaj. To ji uspeva, zato je pred nami poezija, ki je vedno na cilju. Ubranost med notranjim in zunanjim je sila, ki ji daje občutek domovanja v svetu, v katerem biva varno in prijetno. Le kako ji je to uspelo? Morda tudi zato, ker ve, da *jeza in bes ne obnavljata stvarstva*.

Njena *Ljubljana* je svet, v katerem domuje, in vsak verz izraža koncentrirano strast bivanja v svetu, ki njej omogoča doživljanje svetovljanstva. Zato ji je blizu likovno sporočilo Franceta Kralja, da mesto pod Gradom ponuja umetniški užitek in prostor, v katerem sploh nastaja umetnost, čeprav kraj ne velja za "svetovnozgodovinskega". Čuti, da vsaka njena pesem odpira vrata v svet, za *nikogar, ki izgublja pogum, ji ni vseeno, in v vsaki pesmi je del vsakogar od nas*. Pesnica verjame v povezavo vesoljnih razsežnosti, ker je vse *Eno*. Včasih Ljubljano težko nosi, vendar njeno Trnovo, kjer lahko piše pesmi in dolga pisma, še premore nekaj rajskih vrtov, ki oddajajo sončna sporočila.

In kjer je sonce, tam je pravičnost.

Koliko zvezd!

*Na sanjskem vrtu pod Gradom se utrinjajo,
zjutraj jih naberemo polne pladnje.*

*Spreminjajo se v borovnice, objeme, buhteljne,
v poetični prah, ki pade po trpljenju,
po načrtih in klavirju.*

Samo neke pesmi dihajo.

2. Sreča mi umije srce

Pri vsej diskontinuiteti miselnega povezovanja in zgoščevanja besed v stavčne podobe lahko razberemo določeno kontinuiteto in skozi branje njene poezije prodira moč nečesa nevidnega.

In spet je pred nami vprašanje, kaj je to.

Je tisto nevidno Sreča, ki se je ne boji zamolčevati in izgovarjati na glas? Sreča je ulovljiva, ne izmika se, in glej, tu je drevo v večeru sreče in *Sam Bog je se valil z meglicami, ki se prijemljejo obrežja*. Dotik njenih rok je priklical srečo v domovanje onega, ki že zelo dolgo ni bil srečen. Izgovorila je to na glas – priznanja ne potrebuje. Njeni verzi so mestoma kot prošnja, naj bo hiša kot dlan, na katero se lahko nasloniš, se k njej stisneš in varno razjočeš – pripis, da te za to nihče ne bo izdal in se ti rogal že skoraj ni potreben.

*V spomin se zapletam,
v čute, in tavam.*

*Zakoni so,
vendar jih ne poznam.*

Opazujem skozi veje,
veter in meglo.
Skozi petunije in verze.
Na stari skodelici
se nekaj nabere
in zdrsne vame.

Kjer piše, ni svetišča, ki bi jo navdihovalo, ampak najprej vsakdanjost, in ne pozna njenega bremena, ne duši se v njej. Izbrala je samoto, da bi v njej in iz nje opazovala resnico, ki je nikjer ne čaka, kajti resnico se dela. To je njena nevidna resnica, ki jo bo prehodila do kraja, kajti *opravki čakajo na težkih stolih*. Navzočnost resnice in hkrati nevidnost zato, da ne bi bila paradiranje – *in duh resničnosti diši razločno*.

Pesnica ne pusti, da bi kakšen zmagovalec resnico malikoval. Osebnost lahko minira vsako veljavno in priznano resnico, in ta osebnost je onkraj znane delitve na moško, ki je večvredno, in žensko, vedno manjvredno in moškemu podrejeno. Resnica ni nekaj, pred čimer bi smeli biti na kolenih, o vsaki resnici, ne glede na njen izvor, je treba najprej dvomiti.

3. Besede so na sredini zraščene, misli pa vdirajo, kakor hočejo

Meta Kušar posreduje z redkobesednostjo in tu je mojstrica – daj Bog, da bi ji bilo prihranjeno prepisovanje tistih, ki jo bodo brali.

V njenem svetu je mnogo svetlobe in ponekod ta celo zagori. Ne vemo, zakaj, vendar čutimo, da njene besede pregrejejo tako kot najtoplejša blazina v ledeno mrzli noči. Samo slutimo lahko: tam, kjer *narava stoji*, tam se *duh sprehaja*.

Vendar pred seboj nimamo pesnice, ki bi častila kakšen dualizem. Zavrača ga povsem načelno in uporniško ugotavlja, da sta bivanje in življenje usklajena, enotna in neločljiva. Ne poznata in ne priznavata nam vsem znane in s tradicionalno kulturo vsiljene dvojnosti med duhom oziroma *dušo* in *telesom*. Napetost, ki nastaja takrat, ko se soočata in združujeta duh in narava, je treba zdržati, česar po njeni ugotovitvi ni uspelo Friedrichu Nietzscheju. Če tukaj počti posoda zavesti, ni preboja naprej, skozi razpoko vdre davčina, zavest, ki prepozna bedo in zlo, ničesar ne razrešuje. Videti in prepoznati zlo je vsekakor odlika, ni pa veličina duše, ki takšno zlo po Nietzschejevem vzoru povečuje – kot da bi *z antike skočilo malodušje*.

Morda smo blizu odgovoru na vprašanje, kaj je njena poezija, če na vprašanje *koliko človek zdrži* odgovorimo, da samo toliko, kolikor večnosti prenese. Toda: *tu in zdaj* je njen odgovor! Večnost se ne začne onkraj. Vsako *rojstvo vztraja v večnost* in to je naš pečatnik življenja; še *čez tisoč let bo tu dokaz*.

Spraševanje o človekovi vzdržljivosti je kot prošnja, da bi človek zdržal, in v tem je sreča, če kot glina prenašaš udarce zgodovine, vztrajaš in lahko zadržuješ celo povodenj. Najslabša zgodovina bi bila tista, ki bi nam jemala *iz okrvavljenih prsnih žepov Prešernove Poezije*. Njeno domoljubje je očitno, privlačno,

ker za seboj ne pušča ksenofobije. Takrat, ko *svoje* opazujemo, negujemo, varujemo, še ne pomeni, da smo sovražni in agresivni do tujega. Če česa tujega nismo sprejeli za svoje "lastno", je bil to pač naš privilegij, naše uporništvost, ki nas je skozi zgodovino ohranjalo. Kot prerokinja je že leta 1983 slutila, da je njena domovina v prihajanju v drug svet, ker starega – za vedno – zapušča v 20. stoletju.

Kdor ne ve, da je dan določen, ne bo prisoten.

Kdor ve, bo zraven, čeprav kjerkoli.

Na desni usodna ljubezen juga,

z leve slap belih in rumenih isker.

Vonj, ki se stoletja pojavlja, ko pride junij.

Požirek

use od prej prereže.

Pesniški svet Mete Kušar sveta ne bo spreminjal – tega odločno ne želi. Sprašuje pa se, koliko človek lahko prenese. Koliko lahko človek spravi vase? Ogromno, vse, česar noben tempelj ne zmore. Namreč, da ohranja resnico in vztraja pri njej.

Prosim, ne prevrni mi pravice!

Tempelj je ne bo obnovil!

Biti človek pomeni ohranjati *čut za pravico*. V tem vidi smisel svojega pesniško-etičnega poslanstva, s katerim vse zadržuje z besedo, ki je močnejša od najmočnejšega hrasta. Morda je tu neko sporočilo, ki ji ga bo uspelo prenesti slovenstvu, da ne bo pozabilo na domoljubje, kljub vsej deklarirani – zdajšnji – internacionalizaciji na ravni Evrope. Zdaj je pred nami celo kot prerokinja, ki odločno trdi: *samo kdor more zadržati besede in smer, jo bo – zadržal in ohranjal pravico, da se ne bo prevrnila*. Vse izpisano učinkuje kot nebo nad nami, besede postajajo kamni, ki nas varujejo na naši poti življenja; utrujeni se naslonimo nanje, da dobimo oporo.

Ne omahniti v navado, kajti če omahnemo, prepisujemo življenje.

4. Poezija nič ne umira. Orfej je tam, kjer je bil

Poezija je kot duša, ki se je razvila v telo. *Kjer duša ne razvije svojega telesa, tudi črke v svitku obledijo*. Kakšna je pot uobličena duše?

Eksodus duše se začne iz moči notranjosti, toda pesnica ni mistkinja – poezija je njena utelešena duša in *pesnik je dober, dokler poka, kakor špargelj*. Pesničina miselna neodvisnost je zavirljiva, kot da bi bil pred nami ideal poznoantičnega misleca, ki so mu najdragocenejše njegova avtonomija, samota in samosvojost. Samota je velikanska prednost, je celo strahovita eksplozivna

moč, ki je iz njenih besed prepoznavna. *Samota ima iste pomočnike kot ljubezen*, je kot večer, brez letnega časa in stoletja. Njena poezija ve za svoj izvor in vpostavlja celo najbolj neposredne vezi med človekom in usodo ter stvarmi, ki so naše življenje. Zaveda se daru, ki ji je dan, zato ga neguje, kajti lahko izgine.

Slabo je prepustiti se napuhu, saj je kot stava, ki jo ljudje praviloma izgubljam, vendar *življenje je vztrajanje* in isto pričakuje od poezije. Ne boji se okrcati teh, ki ne poznajo sočutja, saj so mesije samo v svojem trebuhu. Uči se celo jezika, *ki se ga vedno molči*.

Globino jezik zazna.

Pa temo vrtnice.

Njen mir, ki ne goji zaslug.

Njena poezija hkrati sprašuje in odgovarja, nikakor ni samo podobotvorna. Resnost, celo precejšnja, je njena prednost, kateri pa nihče ne more nič očitati, četudi bi v njeni misli iskal ironijo. Že v svoji pesniški zbirki z naslovom *Madeira* (Založba Ganeš, Ljubljana, 1993) sprašuje: *Sem zato tu, da izrekam slike in misli prerinem?*

Pesem ni toliko *bivanje v času, marveč utripanje*. Kar je pomenotvorno, spreminja resnico v nekaj mesijanskega, odrešenjskega, prostor za vse to odkriva najprej v sebi. V verzu, ki ga je oblikovala in uobličila misel, je podano kozmično dogajanje v izraziti krščanski sopomenskosti, namreč vračanje kot *večno vračanje*, ki ne pelje v nič, ampak ohranja *večnost* in nesmrtnost.

*Letni časi grejo v telo in črni oblaki –
kakor v hijacinto.*

Jeza gre v cvet in

osuje čas. Veselje. Verz. Vse!

Kako v astralu mimoza diši?

Kako daleč potrpljenje sveti?

Njen duh je resen – moška logika tega ni mogla nikdar prenašati. Moč, s katero drobi usodo v zgodovino, bo nedvomno trajni izziv njene poezije, s katero zelo očitno zavrača antično – anamneza resnice –, samo v preteklost potopljeno dojemanje resnice. Bivanje, ki ga dojemata skozi brezpogojni temelj, ni opredeljeno in dojeto samo glede na to, kar-je-že in kar-je-že-bilo, skratka samo glede na bilost, ampak tudi še glede na to, kar-še-ni. Za pesnico dogajanje nima vzora samo v nečem preteklem, ampak tudi v prihodnjem, vedno je nakazano z možnostjo po pristni drugačnosti, s tem kar-še-bo. Tu je njeno krščanstvo, ki ne izključuje panteizma, najmočnejše, kajti resnica ne determinira, zapira – osvobaja in odrešuje naj.

En dan je bolj resničen od drugega.

5. Vsaka stvar hoče biti vsaka stvar

To je misel, ki izrazi pesnično zavezanost realizmu, ki ga živi, in ta realizem učinkuje kot nož, s katerim odkriva še kaj neprebranega, recimo razpadajoči zid, ki varuje neskončnost. *Kaj bi bilo videti, če bi ne bilo nikogar, ki bi gledal?* sprašuje v svoji *Madeiri* in dodaja, da je *pisanje sveti posel, drobljenje še toliko bolj*.

*Besede so, besede,
ki gorijo.*

Njen univerzalizem drobi zlagano totalnost razsvetljenstva in poziva k zdravi različnosti, kajti takrat, ko je ob človeku, ki naj bo *diferencirani individuum*, njegov iskreni nasprotnik, se človek ob njem lahko razvija in raste. To so tista pozitivna pričakovanja, ki jih mora novi *duh razlike*, ki stopa na mesto včerajšnjega *duha identitete*, dati vsakomur od nas, da ne bi spet kdo negoval napuha in s tem napihoval svoje lastne samovšečne večvrednosti.

*Drevesa se bodo obrasla nad njegovimi
koraki. Dejanja so čudeži.
Potrpite, cvetovi!
Prišli smo z vseh strani neba,
da bi govorili zvestobi ob žerjavici.
Zgodbam mraka.
Do svita.*

Pričakovanja, ki jih posreduje Meta Kušar, spremlja optimizem, ki ga v svojih razmišljanjih *Slovani in Evropa* (Sodobnost, 2004, št. 6) poimenuje kot *vsaj majhen mostiček pričakovanj*. Naše želje in pričakovanja mora uravnjavati nekaj pozitivnega in spodbudnega, toda zaveda se, da je vse, kar nam prihaja naproti, še tako zeleno, prepuščeno toku dveh nasprotnih sil, ki ju po heraklitovsko – ne trdim, da je dialektik – imenuje tok ljubezni in sovraštva. Iz njenih razmišljanj o človeku izhajajo dokaj prepoznavni etični vidiki, saj kot eno najpomembnejših evropskih lastnosti razume individuacijo v pomenu najtrdnjše temelja za vse, od spoštovanja dogovorjenega do razvite etike, spoštovanja prava itd. Le kdo lahko oporeka idealu človeka, čigar osebnost bi bila taka, da bi etika v njem učinkovala samoregulativno? Prastari spor med duhom in naravo bi bil razrešen z onaravljeno etiko, ki nikdar več ne bi učinkovala kot človekova protinarava, ampak samo kot njegova druga narava.

6. Kako naj pospravljam kozmično skladišče naroda, da ne razmečem njegovih zvezd?

Onaravljenost in življenjskost sporočil Mete Kušar je tolikšna, da če enkrat prebereš misel, iz katere izhaja, da je za nas, Slovence, pokrajina močnejša od etnije – sicer misel profesorja dr. Naceta Šumija –, to sproži trajni učinek.

*Pa še kako ima pokrajina pomen.
Ni samo prostor. Vse barve so zraven.
Na okroglih zrcalcih visijo s petja.
Na vrtnicah stražijo vso noč in me branijo.
Prepelice, z mano posute, pripeljejo dvorec.*

V *Svili in lanu* (*Silk and flax*, DZS, Ljubljana, 1997) spregovori o *enciklopediji dežele*, ki jo bo nekoč napisala tako, da bo kazala na njeno *dušo*. S tem posredno postavlja prastaro vprašanje odnosa med naravo in zgodovino. Vemo, da je to, kar življenje najbolj osredinja, duša – ne duh. V naravi duše je, da zatrjuje kar najgloblje spoštovanje življenja, njegovo poživljajočo in stopnjujočo se silo, duša torej, ki življenju v celoti reče DA, duh – ki je *hud* – praviloma s svojo samozadostnostjo NE. Res je, da je prisegati na dušo isto kot verjeti v življenje, duh pa je kot skelet, kup kosti. Opažamo, da smo se ljudje začeli bati, še bolj zgražati, da bi nekdo nekoč tako po arheološko – nespoštljivo – brskal po naših kosteh, zato na naši poti v večnost naročamo upepelitev.

Že od nekdanj je bilo življenje tesno povezano z naravo in njenimi dogajanjmi in tudi mi, ki smo sicer odraščali v tem našem slovenskem okolju, še danes čutimo, kako globok moralni čut oblikujejo ljudje, ki živijo v kar se da odgovornem in spoštljivem razmerju z naravo. Čut za poštenost, potreba po pravičnosti – ta dva neizmerna akumulatorja našega tradicionalnega uporništva – ne nastajata zaradi česa religioznega ali ideološkega, ampak predvsem in najprej na podlagi odnosa, ki ga imamo ljudje do narave in njenega krogotoka življenja, ki se obnavlja.

Naš narod je v preteklosti zelo spoštljivo živel v soglasju z naravo in njenimi, zemeljskimi silami. Vemo, da so ljudje, ki živijo v tesni povezanosti z naravo, povsem drugačni od tistih, ki so od nje ločeni. Da bom razumljiva: etika tržno-prekupčevalske miselnosti je drugačna od etike tistih, ki jo usmerja naravni krogotok življenja. Najbolj naravna podlaga za nastanek etike je občutje narave in vse velike kulture in civilizacije, ki so etiko razvile, so jo v času svoje najtesnejše povezave z naravo. Zato ostaja vprašanje, kaj naj bi se dogajalo s slovenskim narodom v prihodnje, če si bomo v imenu totalitarno urejenega ekonomskega reda Evrope in sveta presekali in spodrezali korenine, ki so v zemlji, v naravi, ki nas je skozi vso zgodovino napajala z najpristnejšo močjo notranjosti. Ta moč je povezana z naravnim dogajanjem in v vsakem človeku je ključ za razumevanje vsega dogajanja, vseh pojavov v svetu. Stik z naravo poraja celo teoretski čut – stari Grki so nam to lepo pokazali –, čut, ki je podlaga za nastanek znanosti, umetnosti itd.

Kaj torej narediti za ta naš svet – če vsaj deloma sledimo *enciklopediji dežele*, ki nam jo predlaga pesnica, delu, ki je očitno že v nastajanju?

*Kako grozno je izgubljati dediščino
resničnega človeka.*

Nagonsko vemo, da je treba negovati stik z naravo kot nečim prvobitnim; najprej zato, da jo kljub vsemu tehničnemu napredku skušamo ohranjati, da sploh obstane in se v njej nadaljuje življenje. Sklenjeni krogotok življenja pomeni ujemanje človekovega notranjega reda z zunanjim, tako naravnim kot družbenim, oboje pa sovpadanje s svetovnim redom v eno samo celoto. In življenje je ta popolni onaravljeni krogotok, ki vključuje tudi kulturo kot nasprotni pol narave. Vedno sta bili naši najboljši učiteljici narava in kultura, toda skupaj, kot organska in neločljiva celota, ki življenje osredinjata, da je polnejše in da človeka in ljudi izpolnjuje v vsakdanjem življenju. Kadar življenje občutimo tako, v svetu zares domujemo. Tako želimo bivati tudi v Evropi – in tu od nje ne pričakujemo preveč.

7. Biti z življenjem eno, čeprav ne živiš!

Najprej je življenje, ne logika, čeprav je prijetna – in življenje poraja logiko, tako kot življenje ne izhaja iz ljubezni, temveč izvira ljubezen – prvi zakon stvarjenja – iz življenja. To je in ostaja eno temeljnih in trajnih sporočil pesniškega sveta Mete Kušar, njenega doživljanja Ljubljane, to je njenega sveta domovanja.

Z vsem, kar je ustvarila, nas prepričuje, da takrat, ko se ljubezen osamosvoji, postane jalova, neplodna, in le malokdo doume, da njena pesniška enciklopedija tega ne bo izgovarjala v nedogled. A vendar je s svojo resno redkobesednostjo izrekla skrivnost življenja in bo z njo gradila še naprej. Upanje se po njenem nikdar ne more utruditi in njen pesniški pogled prenese ogromno svetlobe. *Sreča naredi oči nenasitne*, pesniški pogled Mete Kušar pa izžareva v očeh mir in samo sprašujemo se lahko, od kod njene besede jemljejo toliko zavidljivega dostojanstva in čistosti, da učinkujejo kot klic: uprimo se strašni moči navade *čaščenja perverznosti*.

Roparji hočejo, da ljudje kljuvajo črnilo.

Vsekakor je pred njo še nenapisana enciklopedija življenja, narava in zgodovina bosta še bolj spravljeni v določenem realizmu in univerzalizmu, ko bo ta, ki ima življenje rad, porekel, da vidi pred seboj sintezo naravnega (romantičnega) in historičnega. Poti Abrahama – Obljubljena dežela – in Odiseja – Pot večnega vračanja domov – se bodo srečale, sicer pa ju pesnica nikdar ni ločevala.

Bo nekoč njeno pesniško življenjsko sporočilo o smislu bivanja v tem, da je to, kar življenje z vsem najbolj osredinja – etika? Pesnikov svet je najprej čisto kaotično in doživljajsko dojemanje sveta, dojemanje, potopljeno samo v njegov jaz. Etika seveda pomeni že sestop iz tega zgolj doživljajskega, saj je vednost, znanje – anticipacija – o tem, kako se tvori most med jaz in ti in od tod s celoto sveta, z *Enim*. Pesnica *Ljubljane* je z vsem na meji doživljajskega, ki prehaja v etično ozaveščen odnos do sveta. Estetizacija in etizacija sveta

sta pri Meti Kušar enakovredno navzoči, in nikdar se ne bo odrekla ne enemu in ne drugemu.

Na koncu svoje *Ljubljane* spregovori o prehodu med zidom in zrakom; to mejo njena poezija briše, kajti *noben pritisk je ni skrivil*, pot uobličjenja duše končuje v poeziji, zato je ena njenih najbolj samozavestnih in hkrati najprivlačnejših misli ta, ki pravi: *čas duše je čas pesmi*. Morda bi kdo lahko porekel še: učasovanje življenja v večnost, to pa je, kot vemo, govorjenje o nesmrtnosti.

Lahko potegnem črto?

Bom zdržala, ko se bodo posledice ujele z dolžnostjo,

ali bom padla na trnje?

O, dihati, nežen, sladek mir.

Vedeti, da ni nič nikoli izgubljeno.

Kako z logosom izraziti pesnikovo dožemanje, strnjeno na raven alegorije in simbolov? Nič izrečenega ne dosega tega, kar je zgoščeno v pesniški zapis, vendar nekoga, ki poezijo samo bere, pesniški svet Mete Kušar, svet, ki trajno utripa, prepričuje, da si z umetnostjo *prisvajamo svet*, in s to ugotovitvijo je navzočnost pričujočega eseja upravičena – samo s tem.